

Сава Чалий (стисло)

Іван Карпенко-Карий

Головні герої "Сава Чалий"

Потоцький — коронний гетьман.

Шляхтичі — Шмигельський, Жезницький, Яворський, пані Качинська, Кася (дочка Качинської)

Зося Курчинська, потім жона Чалого.

Сава Чалий — головний герой трагедії Карпенка-Карого

Гнат Голий — його побратим.

Гайдамаки — Кульбаба, Кравчина, Яків, Молочай, Микита

ДІЯ 1

Медвідь і Грива зустрічаються в якійсь хижині, остерігаючись, щоб їх не побачила панська варта. Грива заспокоює, адже паничі бояться Саву Чалого і не сунуться вночі за село.

Сава Чалий — запорожець, на Січі його поважають, але Сава не згоджується з тим, що завелось тепер на Січі. Він хоче людей і віру боронить, а старшина більше тягне за панів.

Тому Сава кинув Січ! Побратавсь з Гнатом Голим, і почав скрізь по Україні панів лякають, які людей податками непосильними обклали.

Згодом до хати почала громада сходитися, щоб провести віче. Люди були не в силі платити стільки податків, відбувати панщину, тому сподівалися на допомогу Сави Чалого. Три дні назад громада відмовилася платити чиншу, про це повідомили Потоцького, який засідав у Каневі. Тепер на людей чекало покарання, якого вони з острахом очікували. Але тікати їм було нікуди, бо на інших слободах було таке ж життя, а свої сім'ї вони не могли покинути. Хоча деякі сміливці втікаючи, приставали до гайдамаків.

Сава Чалий прийшов на віче до людей, він допоміг двом жінкам, яких зустрів по дорозі, вони втікали від жорстокості Потоцького та його оточення. Жінки тікали в Лебединський монастир. Чалий наказав своїм людям допомогти жінкам дістатися Лебединя, за що вони були йому вдячні.

Люди просили Саву стати їх отаманом, вести їх боротися проти панів. Сава розповів, що в Чорнім лісі знаходиться їх кіш, їх потрібні люди і гармати, щоб виступити проти Потоцького. Кіш цей знаходиться в такому місці, що його не взяти, потрібно лише заpastися харчами. Сава хотів боротися з жидами, які знущаються над поспільством, намагаються завести унію, а православ'я хочуть знищити.

Сава вважав, що потрібно заснувати нову Україну на вільних козацьких степах біля Лугу Великого, за порогами понад Дніпром. Люди були згодні з цим, і пристали до ватаги Чалого, вирушати на Кіш мали наступного дня.

Один із селян повідомив, що люди Потоцького знущаються над селянами. Згодом

з'явився Гнат Голий, він розповів, що зі своїми людьми розквитався зі слугами Потоцького. Потім вони разом з Савою поїхали перехоплювати волохів, які втікали.

ДІЯ 2

Палац. Шляхтичі Жезніцький і Шмигельський розповідають про те, що зловили вже кілька гайдамак, і всі називають себе ім'ям Сави Чалого, їх катують, б'ють, садять на палю... Але щотижня з'являються нові Сави, їх вішають, четвертують.

З усіх шляхтичів в палаці лише пан Шмигельський розумів як живеться простому людові, але Потоцький лише сміявся над ним, холопів він за людей не вважав. Його хвилював лише Сава Чалий, до якого у ватагу тікало чимало людей, і потім вони грабували, вбивали паничів.

Шмигельський намагався переконати Потоцького, що боротися потрібно не з Савою Чалим, а з причинами, через які повстають люди. Він вважав, що якщо послабити податки, організувати справжній суд по кодексу, то гайдамацький рух зникне і сам.

Але Потоцький лише посміявся з того і порівняв Шмигельського з шутком...

До Потоцького зі скаргою на непокірних холопів (які не платили їй і не прислужували) прийшла пані Качинська з дочкою. Пані Качинська була вдовою і просила допомоги, щоб Потоцький усмирив холопів. Потоцький, щоб швидше позбутися від неї запропонував видати її дочку Касю за Яворського. Але Качинська настояла на тому, щоб самій одружитися з Яворським, вони отримали за шлюб п'ять тисяч злотих від Потоцького.

До палацу привозять чергового Саву Чалого. На всі питання Потоцького гайдамака відповідав: "Може так, а може й ні", чим сильно розгнівав Потоцького. Спочатку його наказано було вбити, але після пропозиції Шмигельського вирішили його напоїти, нагодувати, і вивідати потрібну інформацію. А на третій день, коли нічого гайдамака не скаже, посадити на палю.

Потоцький отримує лист, і дізнається що Сава з загоном чоловік у двісті напав на Очеретне, забрав запаси їжі, худоби і дочку підстарости Курчинського, Зосю.

Потоцький був у ярості, він ладен був на все аби піймати ворога Саву Чалого. Це завдання від доручив Шмигельському, і той запропонував переманити Саву Чалого на свій бік. Йому мали дати сто тисяч злотих і маєток.

Потоцький написав для Чалого листа і дати печатку гербову, щоб Чалий повірив у цю обіцянку. В листі вказали, що якщо Чалий буде служити Потоцькому, то і для холопів будуть покращення!

ДІЯ 3

Розповідається про кіш у Чорному лісі.

Деякі вартові захоплюються Савою Чалим і мріяли, що він стане їх отаманом. Вони бачили, що Сава готується до війни з ляхами, збирає людей, запасається провізією, але їм не вистачало гармат. Але на Коші були і невдоволені, вони не хотіли чекати збільшення сил, а хотіли вже виступати проти ляхів, головним серед них був Гнат Голий (побратим Сави). Гайдамаки хвилювалися, адже сварка між Гнатом і Савою,

могла принести погані наслідки.

Сава виніс догану гайдамакам, які вкрали дівчину Зосю з Очеретного і наказав повернути її додому, адже вони не розбійники, і не татари, і дівчат в полон не беруть.

Виявляється Зосю в Очеретне повернув Іван Шмигельський, він запрягнувся Саві у вірності, сказав що не міг служити шляхтичам і дивитися на бідування людей, на беззаконня, тому і пристав до його ватаги. Чалий відчув у Шмигельському споріднену душу і повірив йому.

Шмигельський розповів Саві, що Зося закохалася в нього і передала йому перстень. Чалий і сам закохався в Зосю, навіть хотів би одружитися з нею, але через своє покликання — боротьбу проти ляхів, змушений був відмовитися від цього задуму.

Гнат Голий дізнавшись, що Потоцький влаштував полювання на гайдамак, вимагав негайного виступу проти ляхів. Чалий попросив почекати отримання гармат, людей, після приєднання яких можна буде виступити справжньою війною.

Але прибуття запорожців з листом, в якому повідомлялося, що запорожці, які втекли з Січі і приєдналися до гайдамак мали негайно повернутися назад. січовиків, які залишаються з гайдамаками мали карати на смерть.

Люди були налякані вони не хотіли коритися такому закону. Гнат підбурював людей на повстання, а Сава Чалий пропонував деякий час перечекати, а коли всі втратять пильність піти війною на ворогів. І Сава все ж зумів переконати людей заспокоїтися і чекати, адже поки в них малі сили і вони без гармат — вони легка здобич.

В кіш у Чорному лісі приїхав гайдамака з Немирова. Він розповів, що п'ятнадцять побратимів спіймали і стратили. Запорожці вимагали помсти за побратимів, а Гнат скористався настроєм людей. Тепер Гнат Голий став отаманом гайдамаків, і якби Чалий не переконував почекати ніхто його вже не слухав...

Шмигельський скористався ситуацією і закоханістю Сави і запропонував Саві поїхати до гетьмана Потоцького в Немирів і пристати на його умови:

"Він дасть усю милицію свою під твою руку, і ми поможемо йому прогнати гайдамацькі купи, що лиш озвірюють панів проти людей, а люд проти панів. Коли ж настане мирнеє життя, — тоді лиш процвіте наш край!"

Чалий спочатку подумав, що Шмигельський шляхтич і з'явився в його коші, щоб зрадити. Але Шмигельський розповів Саві про пропозицію Потоцького, про обіцянку полегшення життя і для простих людей. Сказав, що Потоцький навіть дасть дозвіл на його одруження з Зосею...

Перед Чалим стояв нелегкий вибір — зрадити товаришів і стати паном проти яких і сам боровся, чи бути вірним сином України.

Але Шмигельський запевнив його, що він тільки покращить життя людей, адже після зникнення гайдамаків буде мирне життя, а він зможе жити з Зосею. Чалий згодився приєднатися до Потоцького, якщо виконають його умови:

"Щоб грецька віра благочесна на Україні лиш цвіла, а унія щоб і не пахла; щоб, замість панщини, платили люде чинш такий, який умовились платити, на слободи

йдучи, і суд щоб рівний був для всіх!"

Події далі розгортаються в палаці Потоцького. Шляхтичі думають, що Шмигельський пристав до гайдамацького руху і зрадив їх. До Потоцького приводять Зосю, щоб дізнатися про Чалого.

Зося каже, що гайдамаки до неї ставилися поважно, а Сава — чесний лицар, який зворушив її серце... Що саме Чалий наказав повернути Зосю додому, куди і привіз її Шмигельський, який назвався Іваном Найдю.

До зали палацу ввійшли Шмигельський і Чалий. Зося одразу просила Потоцького помилувати Саву. Жезницький вимагав, щоб їх повісили, бо знову зрадять.

Чалий і Шмигельський запряглися вірно служити Потоцькому, а той віддав Зосю в дружини Чалому.

В придане Чалий отримав села Рубань і Степашки, і сто тисяч золотих. А Сава пообіцяв зруйнувати кіш свій, що в Чорнім лісі, розігнати гайдамаків, лише попросив Потоцького: полегшить долю посполитих.

ДІЯ 4

Медвідь і Грива ховаються в печері, після того як Сава зруйнував свій Кіш і почав ловити гайдамаків. Частину гайдамаків Сава переманив до себе на службу, даруючи їм землі і вільготи.

Медвідь і Грива згадують підлу зраду Сави, як він вночі напав на кіш, розбив його, а Іван Найда (Шмигельський) влаштував засідку, багато людей загинуло, багато повтікали. І мріють про помсту Саві.

Тим часом приїжджає запорожець, який їздив з ватагою грабувати немирівського пана, і ледве втекли від погоні самого Сави.

Гнат збирається сам іти до Сави, щоб розрахуватися за зраду. До печери прибув Кравчина, який стежив за Савою і розповів, що той живе в селі Степашках, що подарував йому Потоцький, заселяє свої землі тими гайдамаками, котрі, піймавшись, каються і присягають жити тихо. Кульбаба і Горицвіт попались на замірі вбити Саву. Кульбаба покався і живе тепер в Степашках, у тім селі, де Сава; а Горицвіта Сава повісив, бо той покаятися не схотів.

До лісу наближалася погоня, Гнат зібрав людей, щоб влаштувати засідку, хоча гайдамаків було менше, але вони сподівалися, що за ними гониться сам Сава і їм вдасться його схопити.

Почався бій, гайдамаки напали неочікувано, розпороли коням животи і дякуючи несподіванці отримали перевагу... В печеру Гнат повернувся разом з Шмигельським. Гнат був поранений, як і Шмигельський, їх оглянув знахар. Спочатку Гнат наказав повісити Шмигельського, але Шмигельський не боявся смерті, не вважав себе зрадником. В Гнат мабуть міг би навіть помилувати Шмигельського, якби той допоміг помститися Саві... Але Шмигельський не міг на це піти: "Як сонце й місяць ніколи не зійдуться на своїй путі, так ми не зійдемося думками."

Гнат наказав прострелити Івану лоба...

Гнат вирішує взяти Медведя і Кравчину і піти до Сави, щоб помститися.

ДІЯ 5

Сава Чалий живе з дружиною Зосею, місяць тому в них народився син, якого дружина теж вирішила назвати Савою. Глядіти дитину допомагає баба.

Зося переживає, адже Іван Шмигельський погнався за гайдамаками, і вістей від нього не має. Переживає Зося і за Саву, але бабуся намагається її заспокоїти, адже в його вся міліція під рукою, і козаки в дворі вартують. Хоча сам Сава не з боязких, часто варту навколо себе розпускає.

Зося і Сава живуть щасливо, люблять сина, але Сава часто шкодує, що пристав на службу до Потоцького, адже людям від того жити краще не стало. Бентежить його що грецьку віру намагаються витіснити з України, уніятські попи виганяють грецьких з їх церков.

Зося підтримує чоловіка, адже знає що він буде боронити грецьку віру. Сава ж сам розуміє, що Потоцький його ненавидить в душі, і лише одного друга Шмигельського він має, який постійно боротись проти кривди помагає.

Саву Чалого викликає натовп на вулицю під приводом Кульбаби, але Зося не пускає чоловіка на вулицю, бо відчуває якусь небезпеку, просить поставити охорону надворі.

Згодом приїздить до Сави Яворський і Жезницький, для них накривають святковий стіл. Шляхтичі вітають Саву з отриманням звання полковника за те що він у поход послідній розвалив град запорозький на річці Бугові і розігнав відтіль ватагу запорожців-гайдамак, спаливши церкву їх. Сава зізнається, що церкву спалив ненавмисно. Саві вручають грамоту і листа, і повідомляють, що Потоцький просить прибути до нього завтра на обід і разом з тим прийняти ще подарунок.

В листі вказано, що гетьман подарує синові Сави сто тисяч злотих, якщо той охрестить його у католицьку віру!..

Вони п'ють за здоров'я сина, спілкуються, і йдуть додому.

Наодинці з Зосею Сава виказує своє роздратування, через те, що Потоцький вирішив його купити. Сава ніколи не згодиться охрестити сина в католицьку віру, щоб заспокоїти чоловіка Зося каже, що сама готова прийняти грецьку віру, щоб їх сім'я жила спокійно.

Зося. А коли так, то не тільки син твій не буде католиком, але і я, жона твоя, пристаю до грецької віри, і не посміє нас ніхто за те судить, бо жона і муж — тіло одно, а в однім тілі і дух повинен бути один!

Чалий розповідає, що шкодує про зраду гайдамаків, що хотів би жити з нею на березі Дніпра, а Зося готова на все, щоб бути поруч і не хвилюватися за чоловіка коли той йде ловити гайдамаків. А ще Зося страшно боїться помсти Гната, і тому просить чоловіка втекти далеко від людей.

Чалий намагається заспокоїти дружину, але й самому неспокійно на душі. Йому здається, що він чує як хтось за вікном каже "добри вечір". Але ні сам, ні Джура нічого на вулиці не бачить.

Зося йде спати, а Сава сідає писати листи...

Він думає над тим, що вже нічого не виправиш, а хотів би він повернутися на Січ,

але розуміє, що вороття не має...

Як несподівано бачить у вікні закривавлену голову Шмигельського... Виходить на вулицю, але там все тихо...

До будинку входить поранений козак, який повідомляє, що загін Шмигельського був розбитий, а самого Івана він не зміг знайти. Сава Чалий розумів, що це справа рук Гната і вирішує негайно їхати на місце битви, щоб знайти гайдамацьке гніздо, і заплатити за смерть Шмигельського

Сава відправляє Джуру розіслати три листи, але перед ти просить привести козаків для охорони двору.

Зося зрозуміла, що щось трапилося, а дізнавшись, що сотню Шмигельського розбито і Сава збирається їхати в похід, вирішує їхати з ним до Немирова і чекати його повернення там. Сава відмовляє жінку, адже вдома її будуть надійно охороняти, вони прощаються і вона йде в спочивальню.

Сава залишається сам, в будинок входять тихо Гнат, Медвідь і Кравчина.

Вони оточують його з усіх боків, перекривши доступ до зброї і вбивають...